ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL

Vol.8. No.2.2025

سچل سر مست تے غلام فرید دیاں لسانی تشکیلات دا تقابلی مطالعہ

A Comparative Study of the Linguistic Formations of Sachal Sarmast and Khwaja Ghulam Farid

سیادت سبطین عارف
پی ایچ ڈی اسکالر
شعبہ سرائیکی
دی اسلامیہ یونیورسٹی آف بہاول پور

ڈاکٹر بدر مسعود خان
اسسٹنٹ پروفیسر
شعبہ سرائیکی
دی اسلامیہ یونیورسٹی آف بہاول پور

Abstract

This research presents a comparative study of the linguistic formations in the poetry of Sachal Sarmast and Khwaja Ghulam Farid. It examines their distinctive use of language, style, diction, imagery, symbolism, metaphor, and semantic expression. The study highlights how both poets expanded the expressive possibilities of Saraiki poetry through creative linguistic techniques. Sachal Sarmast's poetic language reflects intensity, mystical thought, and strong metaphorical expression, while Ghulam Farid demonstrates greater refinement, fluency, and mastery of Saraiki diction. The research also explores their use of imagination, rhetorical beauty, emotional intensity, and folk-cultural references. It concludes that both poets played a significant role in enriching Saraiki poetic language and establishing new standards of literary expression.

Keywords: *Sachal Sarmast; Khwaja Ghulam Farid; Linguistic Formations; Saraiki Poetry; Comparative Study; Poetic Language; Style; Metaphor; Imagery; Mysticism.*

لسانی تشکیلات ہر زبان دا حصہ ہن۔ زندہ زباناں ہمیشہ بھن تروڑ دا شکار تھیندیاں رہندن۔ جامد زباناں وقت گزرڻ نال ماضی دا حصہ بڻ ویندن۔ وقت گزرڻ نال زبان اچ ترمیم تے اضافہ تھیندا رہندے۔ اے عمل صدیاں تے محیط ہوندے بعض لفظ استعمال نہ تھیوڻ پاروں آپڻی قدر تے قیمت ونجا کے متروک تھی ویندن تے انہاں دی جاڻوں لفظ آ ویندن۔ لسانی تشکیلات اچ ساکوں اے علم حاصل تھیندے جو زباناں کیویں بڻدن تے وگڑدن۔ لفظ کیویں آپڻی شکل تبدیل کریندن تے کیویں اے عام خاص دی زبان تے استعمال دا حصہ بڻدن۔ ایں عمل نال زبان ترقی کریندی تے جیڑھی زبان ڈوجھی زبان دے لفظاں کوں قبول نی کریندی تاں او آپڻا وجود قائم نی رکھ سگدی۔ ایں واسطے اے ضروری ہے زبان ڈوجھیاں زباناں دے لفظ قبول کرے۔

۱۹۶۰ء اچ پاکستان اچ اردو شاعری دی تاریخ اچ ادبی مباحث، خیالات تے رویے دے حوالے نال ہل چل تھی ایں دور اچ جدید، جدیدیت تے جدید شاعری جئیں موضوعات زیر بحث ہن لیکن زیادہ توجہ لسانی تشکیلات در ہئی۔ منیبہ زہرہ نقوی لکھدن:

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

''اردو زبان و ادب میں لسانی تشکیلات کی بحث پرانی نئیں۔ مذکورہ مباحث ۱۹٦۰ء اور ۱۹۷۰ء کی دہائی کے درمیان پہلی مرتبہ افتخار جالب اور ان کے احباب نے اٹھایا۔ لسانی تشکیلات کی تعریف، ہیئت رجحان اس کے انجذاب و قول اور اس کی فکری اساس سے آگاہی و روشنی کی خاطر ہمیں سب سے پہلے عالمی سطح پر ہونے والی تہذیبی ثقافتی سماجی اور فکری تبدیلیوں سے آگاہی حاصل کرنا ہوگی جن کے بغیر لسانی تشکیلات کی اصل روح کونہیں سمجھا جا سکتا۔'' (1)

لفظ تے معنی دے آپس دے تعلق نے زبان سازی دے کلاسیکی تصورات کوں ہک نویں شکل عطا کیتی ہے۔ ہنڑ فلسفہ، نفسیات تے علم المعانی برابر دے شریک ہن۔ اے علم پہلے وی موجود ہن لیکن انہاں دا لسانی تشکیل اچ او حصہ نہ ہئی جیڑھا ہنڑ ہے۔ لفظ تے معنی دی بحث بجر زخار ہے۔ انویہویں صدی اچ (Empericists) تے ویہویں صدی دے منطقی مثبت پسنداں (Logical positivists) دے نظریاں دی وجہ نال شعر تیا دب دی نوعیت تبدیل تھی کے رہ گئی ہے۔ موجودہ دور اچ شعری لسانیات دے لسانی پیرائے تے بحث تھیندی ہے تاں لفظاں دی بجائے سارے تخلیقی عمل تے تحقیق تھیندی ہے۔ علم المعانی نے لفظ تے شئے دے جیڑھے نویں رشتے دریافت کیتن اوندی وجہ توں شاعری تے ادب اچ معنی دی شکل وٹیج گئی ہے ایں علم دی ابتداء یونان اچ تھئی ہئی اے علم دی مدد نال لفظ تے شئے دا تعلق دریافت کیتا گیا۔ لفظ تے شئے دا تعلق معانی دا خصوصی تصور ہے۔ اے حقیقت ہے انسان ابتدائی دور دا اظہار بے ہنگم آوازاں تے اشاریاں اچ ہئی۔ ایندے بعد لفظ بنڑے۔ لفظ کہیں شئے دی فوری طبعی وجود دا لسانی اشارہ ہوندن۔ لفظ انسان دی شروع دی زندگی کنوں پہوں اہمیت دے حامل ہن۔ انسان فطرت کوں لفظ دے طلسم نال بدلڑ دی کوشش کریندا ہئی۔ لفظاں کوں استعمال کرڑ دا وی اصول ہوندے لفظ اگر سیاق تے سباق توں باہر ہوون تاں اے مردہ تصور تھیسن کلاسیکی نقاداں دے مطابق شعری تے ادبی تخلیق دا با معنی ہووڑ صرف تے نحو دیاں پابندیاں دے مطابق ہوندے۔ پر شاعر مروجہ سیاق و سباق دی پیروی نی کریندا بلکہ آپ نویں سیاق تے سباق تخلیق کریندے۔

لسانی تشکیلات دی وجہ توں معمولی شئے غیر معمولی بنڑ ویندی ہے۔ اے ہک غیر مرتی دنیا دی سیر کرویندی ہے۔ اے ہک چندر دی بجائے ہزاراں چندر مدار اچ بنڑا ڈیندی ہے تے انہاں دا ربط ذہنی تے استعاراتی ہوندے۔

لسانی تشکیلات دے وسیلے نال رات، روشنی، چندر اجالے بنڑ ویندن۔ لسانی تشکیلات بارے انیس ناگی لکھدن:

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

> ''نئی شاعری کا فلویاتی اور فنی لب ولہجہ ایک غیر جانبدار توضیح چاہتا ہے لیکن یہ تب ہی ممکن ہے اگر نئی شاعری کی معنویت کو حال کے ذہنی محل میں سمجھنے کی کوشش کی جائے۔ نئی شاعری ما قبل کی نسل کے جذباتی لہجے انسانی پیرائے تصور فن اور تجربات کے رنگ و آہنگ سے علیٰحدگی کا دعوی کرتی ہے یہ علیٰحدگی روایت سے انکار نہیں بلکہ اسے قبول کر کے اس میں تغیر اور ترمیم کرنے کا حوصلہ ہے۔'' (2)

لسانی تشکیلات دے عمل نال زبان دی توانائی ودھ رہندی ہے لفظ شاعر واسطے تجربے تے اظہار دا وسیلہ ہوندن انہاں دے مناسب تے موزوں استعمال نال شاعر آپڑے تجربے کوں کامیابی نال پیش کر سگدے۔ لسانی تشکیلات اچ توازن بہوں اہم شئے ہے۔ بعض دفعہ شاعر لفظاں کوں ایں تشکیل ڈیندے او شاعر دے کم تاں آ ویندن لیکن او معاشرے اچ قبول نی تھیندے تے قبول عام دا درجہ نی حاصل کر سگدے۔ پر عظیم تے وڈے شاعر آپڑے کمال نال لفظ تے ایندی معنویت کامیابی نال تسلیم کروا سگدن تے آپڑے تجربے تے احساسات دا وسیلہ وی بنڑا گھندن۔

ہنڑ سچل سر مست تے خواجہ غلام فرید دے کلام دا مطالعہ زبان دے لحاظ نال کیتا ویسی جو زبان دے لحاظ نال انہاں ڈوہاں شاعراں دی شاعری دا معیار کیا بنڈے۔

سچل سر مست داکلام بلحاظ زبان:

اسلوب در حقیقت معانی تے ہیئت دے امتزاج نال پیدا تھیندے جڈں کہیں فن پارے دی عظمت کوں ڈیکھنڑا ہووے تاں معنی تے مفہوم کوں ملحوظ خاطر رکھا ویندے تے اینویں جیڑھے ویلے فن پارے دا حسن ڈیکھنڑا ہووے تاں ایندی ہیئت تے صورت کوں مد نظر رکھا ویندے۔ اسلوب دی صفات جمالیاتی اچ ترنم تے نغمہ اینجھیاں صفتاں ہن کہ کہیں ڈوجھی زبان اچ پیش کیتا گیا شعر سنڑں آلے کوں اے واضح کر ڈیسی جو او واقعی شعر سنڑدا پئے۔ بھانویں جو اونکوں معنی سمجھ نہ وی آون۔ لیکن اے ضروری ہے جو ترنم تے نغمے دے نال معانی وی سمجھ آون ایں سلسلے اچ سید عابد علی عابد لکھدن:

> ''جب تک کلمے کے معانی پر غور نہ کیا جائے اس وقت تک اس کے اصطلاحی معانی یا معانی و صفی کا مفہوم متعین ہوتا ہے نہ اس کی واضح ہوتی ہیں۔'' (3)

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

ایں سلسلے اچ سب توں پہلے سچل سر مست تے سی حرفی کلام کوں سامڑے رکھدے ہیں جو انہاں دی سی حرفی اچ کیویں لغوی تے اصطلاحی معنی قاری دے سامڑے آندن۔

ث: ثابت سار سنبھار تیڈی اندر عشق کیتا انتظار میاں

کئی لکھ ہزار وو یار تیڈے کیتے روون زارو زار میاں

تیڈی تار لگی دلدار مینوں ہک واری بے اختیار میاں (4)

ایں سی حرفی تے ہڑ لغوی معنی تے غور کروں تاں سچل سئیں فرمیندن جو اے محبوب تیڈی سنبھال تے توجہ دے نال میڈے دل اچ عشق دی کیفیت تے جذبہ پیدا تھی گے تیڈے حسن دا ہک زمانہ دیوانہ ہے تیڈے چاہوڑ آلے بے انت ہن۔ جیڑھے تیڈے دیدار کوں سکدن میکوں وی عشق تیڈے نے بے اختیار کر ڈتے۔

مترادقات مرادقات:

اے حقیقت اے جو لغت دا کم اے ہوندے جو کہیں لفظ دے کئی سلسلہ معنی متعین کر ڈیوے لیکن لغت اے نی کریندی جو ہک ہی معنی واسطے ڈو لفظ پیش کرے اتھاں لفظ مترادف ہوسن مطلب معنی انہاں نیڑے ہوسی پر کوئی دلالت ضرور ہوسی جینویں گھوڑے واسطے اردو، فارسی، سرائیکی اچ کئی لفظ ہن۔ ہڑ سچل سئیں دی سی حرفی اچ مترادف دی مثال ایں واضح تھیندی ہے۔

غازی چڑھیے سر سولی راضی بانکے کیہی کیتی سر بازی میاں

آزی کر دوڑ اوں تازی اتھاں وت کیا کریسن قاضی میاں

کہیں دے حال نہ سڑیں تے ماضی اے ہی سور ہا سرفرازی میاں (5)

ایں سی حرفی اچ سچل سئیں عاشق دی جاء تے غازی دا لفظ ورتے تے جوان واسطے بانکے دا لفظ ورتے تے اے لفظ قریبی معنی ادا کریندن ایں واسطے اے مترادف دے طور تے موزوں ہن۔اینویں ایں سی حرفی اچ وی مترادف دی مثال واضح ہے۔

مار ترار فراق والی میکوں مار گیوں دلدار میاں

پئی پار اردار ویار تیڈی لنگھ نینیہ والی وو نظار میاں

ہوشیار ہزار ہلاک تھیوں جنہاں ڈٹھا چمکار میاں (6)

ایں سی حرفی دے پہلے مصرعے اچ محبوب یا عاشق دی جا دلدار دا لفظ مناسب ہے اینویں آخری مصرعے اچ عقل مند دی جا ہوشیار دا لفظ بطور مترادف ہے۔ اینویں روشن دی جا تے چمکار دا لفظ ورتیا گئے۔ اینویں سچل سئیں دے ڈوہڑے اچ مترادف لفظ ڈیہدے ہیں۔

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

حسن ادا توں مراد کہیں شاعر یا مصنف دا زاویہ یا نظریہ اسلوب ہوندے ایندی حقیقت ہک تراشے ہوئے ہیرے طرح ہے جینکوں ہر ڈیکھݨ واسطے زاویہ نظر تبدیل تھی ویندے۔ اینویں قاری جینویں جینویں کلام پڑھسی تاں معنی نویں حاصل تھیسن۔ اے شخصیت تے اسلوب دی بہار ہوندی ہے۔ سید عابد علی عابد لکھدن:

> ''حسن معنی کے ساتھ تو جمع ہو تو حسن بالائے حسن ہوتا ہے معلوم ہوا کہ بات وہی ہے کہ امتزاج لفظ و معنی، مطابقتمغز و پیکر جب تک موجود نہ ہوں تب اسلوب وجود میں نہیں آتا۔ یہی وجہ ہے کہ معانی و بیان کے ماہروں نے صاف کہہ دیا ہے فصاحت کے وصف کے ساتھ بلاغت جمع ہو تو انشا پردازی معراج کمال تک پہنچتی ہے۔'' (7)

سچل سر مست سئیں دے سی حرفی کلام اچ حسن ادا واضح ہے۔

ث ثابت ساڈڑی دل ہوئی راتیاں ڈینہہ سیاں رانجھے یار ڈہوں
اھیں دم لا کنوں بن توری ڈیکھوں میڈا خیال تخت ہزار ڈہوں
الست وبلی ڈوہیں ہک ہوئے ڈتم گوش اہیں اقرار ڈہوں
بنا شک گمان سچو دا سارا دل آ پئی اھیں اعتبار ڈہوں (8)

ایں سی حرفی اچ سچل سئیں نے عشق دی گالھ تے رشتے کوں روز ازل نال رلا کے کمال فن دا مظاہرہ کیتے جو میڈا عشق اتفاقی نی اے میڈے وجود دے بݨ نال شروع تھی گیا ہئی تے ایہو تاں حسن ادا ہے جو ہک عام گالھ کوں اتنا خاص کر کے ورت ڈیوݨاں۔ اینویں اے سی حرفی وی حسن ادا دی اعلیٰ مثال ہے۔

زور بیان توں مراد جو فن پارے اچ احساس تے شدت ہووے کلام اچ فوری اثر پیدا تھیوݨ دی مکمل طاقت ہووے۔ سید عابد علی عابد ایں حقیقت کوں فرید واضح کریندے ہوئیں لکھدن:

> ''جہاں جذبے کی کیفیت ایسی قوی اور محرک عوامل ایسے احساسات میں سموئے ہوئے ہیں کہ شعر گویا تیر ترازو ہو جاتا ہے۔'' (9)

سچل سر مست سئیں دا شمار اعلیٰ شعراء اچ تھیندے انہاں دے کلام اچ زور بیان موجود ہے۔

یار دے پاروں آئے ساکوں
ڈاڈھے ڈور ڈوراپے

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

انہاں عتاباں سڑوری سیاں عشق دے مچ مچائے
خاطی دے ہتھوں اکھ متونے جئیں سبھ حال سڑائے
نال سڑنق دے مونجھ گیوسے برھے بو بچھائے
اہیں ڈہاڑے سچل بچارے انگ بھبھوت رمائے (10)

گداز توں مراد انسانی زندگی دے تجربات دی او خوبی جیڑھی رحم تے ہمدردی پیدا کرے او تحریر یا اسلوب جیڑھا رحم دے جذبے کوں ابھارے۔ سید عابد علی عابد دے مطابق:

''لیکن در حقیقت Pathosوہی صفت کلام ہے جس سے دوسرے ہمدردانہ طور پر متاثر ہوں ان کے رحم کے جذبات کو مہمیز ہو۔'' (11)

سوہڑے دیاں سوت سوہڑیاں گالھیں یاد جڈاں میکوں آندیاں
رو رو حال وچاراں سارا درد بھی دل کوں لاندیاں
سچل بانھ لڈا جو آندا اوہے گھڑیاں میکوں بھاندیاں (12)

سچل سئیں فرمیندن جو میڈا سوہڑا یار تے اوندیاں سوہڑیاں گالھیں میکوں یاد آندن تاں میں رو ڈیندا تے میڈے دل اچ درد تھیندے میڈا محبوب کیویں ناز تے انداز نال آندا ہئی میکوں او ویلا میکوں نی بھل سگدا۔

گداز دی مثال سچل سئیں دی ایں کافی اچ ڈیہدے ہیں۔

ساکوں فراقی کیتوئی یار
اساکوں کیتوئی فراقی
تیڈے باجھوں سبھ ہے ہلاکی برہ دا چاڑھیوئی بار
اگن اساڈے تھیوے او طاقی روندی زارو زار
دلڑی لٹ کے کیوں تھیوں باکی تن وچ تیڈی ہے تار
محبت تیڈڑے نال حیاتی بے حد تے بے شمار
بخش سچل کوں آپنڑی عشاقی
لئوں لئوں لاویں لار (13)

تخیل وی زبان دا وصف ہے اے شاعری دی بنیاد ہے حسن ہے۔ سید عابد علی عابد لکھدن:

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

''تخیل پیکر تراشتا ہے ان دیکھی چیزوں کیلئے علامتیں اور نشان ڈھونٹتا ہے تمثال ہائے خیالی پیدا کرتا ہے اور بات کرنے کا وہ ڈھنگ وجود میں لاتا ہے جس سے صوت شعر کے مقام بلند تک پہنچتی ہے۔'' (14)

سچل سئیں ایں کافی اچ تخیل دی خوبی بلکل واضح تھیندی ہے۔

تاب کنوں بے تاب سیاں
میں تاب کنوں بے تاب
نا میں گویا نہ میں جویا نہ میں سوال جواب
نا میں خاکی میں بادی نا میں اگ نہ آب
نا میں جنی نہ میں انسی نا مائی نہ باب
نا میں سنی نہ میں شیعہ نا میں ڈوہ ثواب
نا میں شرعی نا میں ورعی نا میں رنگ رباب
نا میں ملاں نا میں قاضی نا میں شور شراب
ذات سچل دی کیھی پچھدیں نالے تا نایاب (15)

اے وی ہک حقیقت ہے جو شاعر تے ادیب کو ہمیشہ اے گلہ رہندے جو جیڑھے انہاں دے ناچر تے اعلیٰ افکار ہن انہاں کوں بیان کرݨ دے بعد وی کوئی نہ کوئی پہلو ضرور تشنہ رہ ڳئے تے دل پسند تے اعلیٰ لفظ استعمال کرݨ دے بعد وی مفہوم پورا قاری تک نی پیش تھیا۔ ایں واسطے مجاز تے تشبیہ دا استعمال کیتا ویندے۔

''یہی وہ عمل تخلیق ہے جسے استعارہ یا تخیل کی کار فرمائی کہتے ہیں اسی کو فیضان الٰہی یا وجدان کی جلوہ نمائی کہتے ہیں۔ اس مرحلے پر ایک بات بالکل واضح ہونی چاہیے کہ تشبیہ ہو یا استعارہ جب تک اس کا مقصد یہ نہیں کہ توجیہ و توضیح کرے اس وقت تک تشبیہ و استعارہ کی صنعت گری شعبدہ گری ہے بلکہ خیرہ سری ہے۔ یہ وہ زیور ہے کہ عروس سخن کو بہت سی جگہ زنجیریں اور لوہے کے بارے نظر نہ آنے لگے۔'' (16)

سچل سئیں دی کافی اچ مجاز تے تشبیہ دا عمل سامݨے ہے۔

خونی میڈے گلے دا تیڈیاں اکھیں دا خنجر
تیڈیاں اکھیں دا خنجر خونی میڈے گلے دا

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

تک نیڑ کیہراں کوں　　مارن مسافراں کوں
پھٹا تئیں عاشقاں کوں　　دم دم اے دوست دلبر
ابرو ڈوہیں کماناں　　چاڑھیونے گوشہ داراں
مژگاں دی ڈیکھ باراں　　سینہ سیر سراسر
تھئے قتل لکھ فلاطوں　　کسری تے کیا سکندر
نیزے نفیس چلدے　　دلدار بے بدل دے
سچل کنوں ازل دے　　نیناں دا ہویا نوکر (17)

خواجہ غلام فرید دا کلام بلحاظ زبان:

خواجہ غلام فرید دا دیوان فن تے عظمت دے حوالے نال جداگانہ حیثیت رکھدے۔ بلحاظ معنی تے مفہوم ہیئت یا صورت جیڑھے حساب نال ڈٹھا ونجے تاں خواجہ فرید (Grand Master) دا درجہ رکھدن۔ انہاں دی ہک ہک کافی دا ہک ہک مصرعہ ہر مصرعے اچ ہک ہک لفظ موتی طرح پوتا گئے۔ زبان تے اوندا ورتارا خواجہ فرید سئیں کنوں پچھے بس ہئی۔ دیوان فرید اچ ورتے گئے لفظاں دی لغوی معنی ہوون تے بھانویں مجازی معنی بالگ نظری، عروضی معانی، سوز گداز، سادہ زبان، شیریں، جذاب محر وڈائی توں پاک مختصر طور تے کلام فرید فن دی اعلیٰ سطح قائم رکھڑ اچ ہر حوالے نال کامیاب ہے۔ مثال دے طور تے کافی کوں سامڑے رکھدے ہیں۔

ہے! ہے یار بروچل
ہک تل ترس نہ کیتا
کر کے سخت نماڑی　　آپڑے نال نہ نیتا
ہجر پیالہ ازلوں　　میں مڑھری لو پیتا
جئیں ڈینہہ سجڑ سدھائے　　ڈکھ آیا سکھ بیتا
سول کللڑا کوجھا　　لوں لوں رگ رگ سیتا
اصلوں محض وساریس　　لا کر پرم پلیتا
روہ فرید لتاڑوں　　شالا کھاوم چیتا (18)

خواجہ غلام فرید کوں زبان دا استعمال کرڑ قدرت دی عطا ہئی لسانیات تے علم نال مکمل واقفیت پاروں انہاں کوں اے اندازہ ہئی جو لفظ کیویں تے کیرھی جا تے ورتڑے۔ اگر لغت لوڑ پورا نہ کر سگدی ہئی تاں خواجہ غلام فرید نیلسانی تشکیلات

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

دے عمل نال نویں لفظ ایں تخلیق کیتن جو او مقبول عام دا درجہ اختیار کر گئین۔ مثال دے طورتے اے کافی ہے۔

کہیں ڈکھڑیں لایم یاری	روندیں عمر گزاریم ساری
نہ سدھ سلام سنہڑے	کیڈے ویساں سولاں ماری
کہیں ڈکھڑی لایم یاری	روندیں عمر گزاریم ساری
سوہنڑیں ہوت بلوچ اویڑے	ڈاڈھے کیتے سخت سیکھڑے
ناں سدھ سلام سنہڑے	کیڈے ویساں سولاں ماری
ایہو راول رانجھڑ ماہی	کھس دلڑی تھیندا راہی
ول کردا بے پرواہی	واہ ظلم تے بے نرواری
مہینوال نہال نہ کیتم	چھڈ کلہڑی نال نہ نیتم
بھر جام ڈکھاں دا پیتم	پیش آئی شہر خواری
سر آیا برہوں بکھیڑا	ڈینہہ رات ہمیشہ جھیڑا
بیا کونوڑ آنوم وہڑا	ڈھول اصلوں محض وساری
جی جانی کارڑ لہندا	غم درد الم نت کہندا
گل ہار غماں دا سہندا	سر سہرے مونجھ منجھاری
ماہی آن وساوے جھوکاں	کیوں کرن سیالیں ٹوکاں
میڈیاں سبز تھیوڑ ول سوکاں	ونجاں واری لکھ لکھ واری
سے روگ ہزارکشالے	تیڈے کارڑ جندڑی جالے
تھل مارو پربت کالے	لاچار تتی ہنڑ ہاری
جئیں دلبر دی دل بردی	تئیں باجھ فرید نہ سردی
جڑ لایس چوٹ اندر دی	وہ زخم کللڑا کاری (19)

ایں کافی اچ خواجہ غلام فرید نے ہک ہک لفظ وڈی مہارت نال ورتے۔ ایں کافی دے پہلے مصرعے اچ ڈکھ دی جا تے ڈکھڑی دا لفظ ورتے۔ لفظ سنیہے دی جا تے سنیہڑے ورتے۔ درداں ماری دی جا تے سولاں ماری ورتے۔ کلھی دی جا تے کلہڑی ورتے۔ مونجھیندا دی جا تے لہندا استعمال تھئے۔ ٹھاندا دی جا سہندا استعمال تھئے۔ ڈھیر دی جا تے سے استعمال تھے۔ تیڈے کیتے دی جا تے تیڈے کارڑ استعمال تھئے۔ ڈکھ دی واسطے روگ دا لفظ استعمال تھئے۔ پہاڑ واسطے پربت استعمال کیتا گئے۔ مجبورتے بے وس واسطے خواجہ فرید نے لاچار دا لفظ استعمال کیتے۔ اینویں گزری

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

دی واسطے سردی دا لفظ استعمال تھئے تے کللا دی جا کللڑا نے پوری کیتی ہے۔ محبوب پنوں واسطے خواجہ فرید نے صرف ایں ہک کافی اچ ہوت بلوچ، سوہنڑیں، راول، رانجھڑ، مہینوال، ڈھول، ماہی، دلبر، جئیں لفظ ورتن۔

خواجہ غلام فرید وی سچل سر مست دی راہ تے ٹردے ہوں اگاں چلے گئن۔ خواجہ فرید دا ہک آپڑا مخصوص انداز ہے جینویں ہر مہان شاعر دا ہوندے جینویں جدت ادا ڈیکھڑ اچ حسن ادا ہے تے شعر و شاعری دی کائنات ہے روح ہے کیوں جو ایں عمل اچ شاعر ہک عام سادہ جئیں گالھ تے مضمون کوں نویں انداز نال پیش کریندے۔ عام پامال فرسودہ رستے کوں چھوڑ کے نواں رستہ اختیار کریندے۔ مضمون ہی تبدیل کریندے معنی بالکل عام ہوندن پر جدت ادا دا نواں لباس پوا کے نواں بنڑا ڈتا ویندے۔ جدت ادا دے ماہرین نے ترائے اصول رکھن۔

۱۔ سادی اچوں شوخی تے بانکپن کڈھنڑا۔

۲۔ تشبیہ تے استعارے اچوں فرید استعارے نال شکل تبدیل کرنڑ۔

۳۔ لفظی تے معنوی، عرفی اصطلاحی مناسبت نال کوئی نکتہ تے کم دی گالھ پیدا کرنڑ۔

جدت ادا تے معنی آفرینی ڈوہائیں ہک شئے ہن۔ جدت ادا ہک مبہم ترکیب ہے جیندے نال حسب منشا معنی وی سامنڑے آ سگدن۔ جدت ادا خواجہ غلام دی ایں کافی اچ پوری ہے۔

ایہے ناز ادا سانولڑے دے ہنڑ باعث عشق اولڑے دے
گئے ویلے بھاگ سولڑے دے آئے دورے درد کللڑے دے
ڈتے پیش فراق نپلڑے دے ڈکھے پیندے مارو تھلڑے دے
گئے گزر ڈہاڑے رلڑے دے ترسلڑے عیش سکھلڑے دے
ہنڑ پربت روہ جبلڑے دے سکھپال تھئے دل جلڑے دے
جڑ کیتی برہوں چھول مٹھی گیا ہار سنگار دا ٹول مٹھی
لگی ہو ہو پھکڑی دول پٹھی واہ بھلڑے بھاگاں بھلڑے دے
سب مصری کھنڈ نبات بھلیم اعجاز مسیح دی بات بھلیم
مئے کوثر آب حیات بھلیم سنڑ شوخ سخن راولڑے دے
لگا نینہ نیارڑی پیڑ اساں دل چھڑے برچھے تیر اساں
سو نشتر لکھ لکھ سیڑ اساں نبھ وقت چکے در ملڑے دے
لگی نوک نظر گیا ہوش ہنر رہے درد اندر سدا سول جگر

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

ڈوڑھے ظلم قہر ڈھہاں منہ دے بھر ڈکھے روہ ڈنگر راہ ولڑے دے
سٹ نجمل ململ رنگ محل گئے سانگ بدل کوئی لہم نہ کل
رچھ راخس گل میں ڈینٹیں دل آئے پیش سنبھل سر کلھڑے دے
ول ول پیا زلف نیل دا گل پے سوز اچھل پے روگ اٹل
گئے سکھڑے ڈھل گیا خوشیاں جل دل چلڑے نیش اجلڑے دے
کل کاروں عشق فرید کیتا گھر باروں برہوں بعید کیتا
ہر پل پل شوق جدید کیتا منہ نور بھرے نرملڑے دے (20)

کلام فرید زور بیان دے حوالے نال وی معیار مطابق ہے ایندے اچ جذبے دی شدت ہے زور کلام ہے جوش بیان ہے جذبات دی شدت کوں توڑ تک قائم رکھا گئے۔ اے کم ہک وڈا فنکار ہی کر سگدے۔ امکانات ابلاغ دی حد تک پہنچ گئین۔ نابغہ تے جوہر قابل بالکل موجود ہے۔ خواجہ غلام فرید نے استعارے دی بھاء نال ہر لفظ کوں گرمائے۔ وادئ سندھ دے رسم رواج سرائیکی خطے دے مزاج کوں خواجہ غلام فرید نے تصویر بنڑا کے سامڑے رکھ ڈتے۔ لفظاں نال سحر کاری تے جادو جگاونڑ دا عمل پوری طرح موجود ہے۔ نزاکت خیال دے نال شدت جذبات دا تال میل وی ہے عشق اچ مر ونجڑ بہادری نی۔ مصیبتاں دے ہوندیں زندہ رہونڑ اصل شئے ہے کمال ہے جذبے دی چنگاری پوری طرح سامڑے آندی ہے۔ جذبہ جیڑھا محرک تخلیق ہے او خواجہ غلام فرید دے کلام اچ پوری شدت نال موجود ہے۔

ایں کافی اچ زور بیان دی پڑھت کریندے ہیں۔

کوئی ماہڑوں آئمیں یار دا ساتھی کھڑا سنیہڑا ڈیندا
عشق نہیں ہے تیر بلا دا ظلمیں چوٹ چلیندا
ناز ادا کجھ کر کے نہ ٹالا حکمیں برہوں بچھیندا
رمز رموز تے گجھڑے ہاسے سب کجھ درد سوجھیندا
سوز فراق تے درد اندیشے تن من پھوک جلیندا
ہرگز سول نہ سہندی دلڑی یار اے بار سہیندا
ہجر فریدکیتی دل زخمی دوست نہ مرہم لیندا (21)

دیوان فرید اچ اے خوبی بدرجہ اتم موجود ہے جو ایندے اچ خواجہ فرید نے انسانیت واسطے رحم تے ہمدردی کیفیات کوں پیش کیتے۔ رحم دے جذبے کوں ابھارے سسی دے استعارے نال خواجہ غلام فرید نے جیڑھے ڈکھ درد تے کرب کوں

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

بیان کیتے او بہوں شدت (Intensity)آلا ہے۔ گداز دی کیفیت خواجہ فرید دی ایں کافی دی پڑھت نال بالکل سامنڑے آ ویندی ہے۔

کلھڑی رول گیوں ملہیر گئیوں — یار ولا ہنڑیں واگاں
روہ جبلڑے اوکھڑے — ڈکھڑے تھلڑے جھاگاں
قدم قدم تے ڈھے پونواں — دلڑی لگڑیاں لاگاں
میلے ویس سہانون دے — پھیری کنڈ سہاگاں
سینگیاں سرتیاں مل ملا — سرخیاں کجل مساگاں
ڈینہاں ڈوڑے ڈڑاپڑے — راتیں روندیں جاگاں
سندھڑی ڈکھڑے گھاٹڑے — روہی ملڑے بھاگاں
روہی وٹھڑی گھا تھئے — مٹڑئیں لگڑیاں جاگاں
گائیں سہنس سوائیاں — سے سے چرن کراگاں
لاٹیں پھوگ پھلاریے — رل مل چاروں ڈاگاں
درد فرید اجاڑیا — ڈکھڑے ڈتم ڈہاگاں (22)

خواجہ فرید دا تخیل وی کمال ہے جینویں انہاں علامتاں تے نشان ورتن تے گالھ کرنڑ دا ڈھنگ پیش کیتے او آپنڑی مثال آپ ہے۔

پر وحشت سنجڑی روہی — اے دل دیوانی موہی
واہ یار پنل من بھاندا — واہ داروں درد دلاں دا
ہاں بردا تیڈڑے ناں دا — چم چاتم تیڈڑی ڈوہی
ونج اکھیں قاصد بھلڑا — ہے ساونڑ سخت سولڑ
مل یار تھلاں وچ کلہڑا — ہئی قسم خدا دی دروہی
تھی راہی برڈوں جلساں — ول راہوں مول نہ ولساں
ونج ساتھ پریں دے رلساں — وچ روہی کرسوں پوہی
بٹھ توں بن چتر بہاراں — سر سول آون کرواراں
دل ڈکھڑے درد ہزاراں — اندوہ کرن ابنوہی
کیا زیور ہار چنبیلی — کیا پھولں سیجھ سہیلی
تھیاعشق فرید آ بیلی — سبھ بھل گئے ایہی اوہی (23)

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

فنون ادب وچ شاعری اپݨی ہمہ گیر تاثر پاروں ہر عہد وچ تسلیم کیتی گئی ہے۔ شاعراں کوں انسانی تمدن دا معمار آکھیا گئے کیوں جو انہاں بندے دی انفرادی تے اجتماعی زندگی تے بعض حیرت انگیز اثرات مرتب کیتن ۔ ہِیں اثر انگریز ی پاروں بعض صورتاں وچ شاعری کوں موسیقی تے فوقیت حاصل ہے۔ انسانی زندگی وچ شاعری جیویں تبدیلیاں گھن آوݨ تے قادر ہے۔ ایندی مثال موسیقی دی تاریخ وچ نہ ہوونڑ دے برابر ہے۔ خواجہ غلام فرید کلام وی اجتمائی تے انفرادی ڈوہاں سطح تے اثر رکھݨ وچ کامیاب ہے۔ انہاں دی ایں کافی دی زبان معنویت تہذیبی پس منظر معیار دے مطابق ہے۔ اطالوی شاعر دانتے طرح خواجہ فرید دا شعری شاہکار بے زباناں کوں زبان تے شعور عطا کریندے۔ ایندے وچ حافظ ، رومی، سعدی تے فردوسی طرح دلاں تے حکمرانی کرݨ دی پوری طاقت موجود ہے تے عروضی سمر قندی دے اکھاݨ موجب شاعری انہاں مقدمات موہومہ (متخیلہ) نال عبارت ہے جیندے نال وڈی شے کوں چھوٹا تے چھوٹی شے کوں وڈا تے ایں طرح خوب کوں زشت تے زشت کوں ڈکھایا ونچ سگدے۔خواجہ غلام فرید وی روہی جیڑھی ہر وحشت تے سنچی ہے۔ اونکوں ملک ملہیر بݨا ڈتے ، ملک ارم قرار ڈتے ۔ ایویں زَل موتی سسی کوں خواجہ فرید نے پنوں ہوت خان دی نگری ونچ وسائے تے کتھائیں تھل مارو دا پینڈا ہک بلانگ وی تھیا گئے۔

سچل سرمست تے خواجہ غلام فرید اپݨی شاعری وچ تاریخی شعور کوں شامل کر کے زندگی تے شاعری ڈوہاں دے آفاق کوں حیرت انگیز طور تے وسع کیتے ۔ ایں واسطے سچل تے فرید صحیح معنی وچ عہد آفریں شاعر آکھیے ونچ سگدن۔ انہاں شاعری کوں فلسفہ تے فلسفے کوں زندگی عطا کیتی ہے۔ انہاں شاعری کوں استدلال ڈتے انہاں شاعری وچوں منطق کوں کڈھ کے اینکوں مقامی بندے دی حقیقی حیاتی دے نیڑے گھن آئن۔ شعری خصوصیت دے نویں امکانات کوں انہاں اپݨی شاعری وچ منکشف کیتے ایندی مثال پوری سرائیکی شعری ادب وچ ہِوں گھٹ ملدی ہے۔ انہاں شاعری کوں وسیلہ بݨا کے فکر تخیل تے اسلوب دیاں بلندیاں تے پچا کے نویں جہان معنی کوں آباد کیتے۔ انہاں دی شاعری نال ہک اینجھی زبان تشکیل ڈتی ہے جیڑھی ادبی لوڑاں پوریاں کرݨ دے نال معاشرتی تبدیلیاں داوی ساتھ ڈے سگدی ہے۔ انہاں سرائیکی کافی، ڈوہڑے تے سی حرفی کوں آفاقی لب لہجہ عطا کیتے تے سرائیکی شاعری وچ عالمی سطح دی شعری دیاں خوبیاں تے عظمتاں پیدا کر ڈتن۔ انہاں شاعراں دے جوہر تخلیق دی بدولت سرائیکی شاعری اینجھا نغمہ بݨ گئی جیندے وچ حیات تے کائنات دیاں صداقتاں کوں پیش کیتا گیا۔

سچل تے فرید شعری زبان دا نواں سانچہ بݨائے جیڑھی اگاں تے سفر کریندی ہے۔ انہاں دے کلام وچ سرائیکی زبان کوں ہِوں اہمیت ملی ہے۔ سرائیکی شاعری دے فکری پھیلاؤ کوں نادر فنی سہولتاں ملِن۔ انہاں شاعری عصر حاضر دیاں صداقتاں

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

رکھ کے پیش کیتے۔ ایں شاعری معنویت ودھدی گئی ہے تے میتھوآرنلڈ دے اکھاݨ مطابق شاعری نقد حیات بݨ گئی۔

سچل تے فرید سرائیکی شاعری ایجھے علوم تے فنون دا حوالہ بݨائے جنہاں دے بغیر انسانی زندگی دی تعبیر مکمل ناہی تھیندی تے ایندے نال انہاں نویں زندگی دا پیغام نواں فکری انسانی تے تاریخی تناظر وی عطا کیتے۔

فن وچ حقیقت حاضردا عکس کہیں نہ کہیں طرح ضرور ڈِسدے۔ فن کار دے تجربے وچ اوندا زمانہ لازمی ہوندے او یا اینکوں قبول کریندے یا چھوڑ ڈیندے۔ جیڑھے ویلے ایندا تجربہ بلندی تے پہنچدے تاں روحانی شکل اختیار کر گھندے۔ شاعر اپݨے روحانی تجربے کوں لفظآں دی شکل ڈیندے جیڑھا اینکوں ایندی معاشرتی زندگی دی طرفوں ملدے۔ ایں واسطے شاعری شاعر تے ایندے زمانے نال مکالمے دا ناں ہے۔ اے خصوصیت ساکوں سچل تے فرید دے کلام وچ واضح ملدی ہے۔ انہاں اپݨے معاشرے کوں سمجھے وَل ایندے نال وَل ایندے واسطے آلوائے تے اپݨا پورا حق ادا کیتے۔

سچل تے فرید دے فن پارے ہیئت تے موضوع دے حوالے نال اتنے معیاری ہن جو اے فوری جوش، گرمی تے حرارت پیدا کر ڈیندن۔ ہک حقیقی فنکار دی طرح سچل تے فرید کوں وی اپݨے فن۔ عشق ہے۔ انہاں دافن حسن دی قدر بݨ ویندے ۔ انہاں اپݨی ریاضت نال شاعری کوں معنی خیز بݨائے تے لفظاں نال تخلیق حسن دا عمل پورا کیتے۔ انہاں وی اپݨے وجود وچ غوطہ زن تھی کے فن پارے دا موتی تے کوہ نور دریافت کیتے ہیر، رانجھا، سسی دے استعارے انہاں دی فنی عظمت دے استعارے ہن۔ وَل او برہوں دی او بھنوالی دی گالھ کریندن جیندے نال سسیاں تے ہیراں ہوٹے تے لایاں وچ رل موئن پر عشق زندہ ہے۔

برہوں بھنوالی ڈیکھ ڈتی فرید سے سسیاں لکھ ہیراں

رلدیاں ہوٹے لائیاں (24)

حُسن اساں تے ہلاں کیتیاں کیکوں آکھاں حال

چیت دا چولا تیڈے کارݨ رو رو کیتم لال (25)

شاعر اپݨے جذبات تے خیالات کوں لفظاں دی شکل ڈیندے تاں لازمی ہوندے جو انہاں تے ایندے فکر تے اسلوب دا رنگ چڑھ ونجے ، شاعرانہ ادب دا موضوع کوئی وی تھی سگدے۔برقی لحاظ نال اوں ویلے تک مکمل نہ ہوسی جیڑھے ویلے تک ایندے تخیل دی تفہیم نہ تھی سگے۔ تخیل دے بغیر جذبہ تے فکر اواڑ ادھورا رہسی۔شاعری دا حسن طرز بیان تے ہیئت وچ پوشیدہ ہوندے۔ سچل تے فرید طرزِ بیان تے اسلوب، ہیئت وچ انفرادیت رکھدن۔ انہاں تخیل وی بہوں اعلیٰ ہے۔ کیوں جو

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

شعر دے لفظی معنی نی ہوندے بلکہ جمالیاتی ہوندن۔ ایندے وچ ہیئت تے حسن ادا دی بنیادی اہمیت ہے۔ بھانویں شاعری ، موسیقی ، مصوری، فن تعمیر تے مجسمہ سازی ہووے یا ناٹک سب وچ بنیادی شے معنی خیز ہیئت ہوندی ہے۔ انہاں ڈوہاں شاعراں دی شاعری انہاں بنیادی اصولاں دے ایرے تے ہے۔ اے معیار دے حوالے نال کتھائیں ناقص نی ۔

سچل تے فرید ڈوہیں پیکر سازی وچ ماضی دیاں مقامی تلمیحات توں استفادہ حاصل کریندن تے انہاں کنوں شعوری طور تے تجربے دی نویں کیفیت پیدا کریندن۔ انہاں ڈوہاں شاعراں استعارے دی مدد نال اپڑے خیالات دا اظہار کیتے۔ عظیم شاعری دی ایہا زبان ہوندی ہے ۔ ایندے وچ مسرت تے بصیرت دا خزانہ پوشیدہ ہوندے تے ہیں دا قاری تے سامع متلاشی ہوندے۔ سچل تے فرید دے کلام وچ جیویں ہیئت موضوع، جذبہ، فکر، علم تے عرفان ہک ڈوجھے وچ تحلیل تھی کے وحدت بݨ ویندن تے اپڑے الگ وجود دی بجائے ہک ڈوجھے وچ گم تھی ویندن۔ علم معانی تے بیان تکمیل ہوندی ہے اے حق سچل تے فرید جئیں عظیم فنکاراں کوں ہی ملدے۔

ڈاکٹر غلام آلانہ لکھدن:

خواجہ غلام فرید پر سچل سرمست کے کلام کا بہت ہی بڑا اثر ہوا اور یہ وجہ ہے کہ جو اشارات کنایات تلمیحات، تشبیات، استعارات، علامات اور تمثیلات سچل سرمست کے کلام میں ملتی ہیں وہی خصوصیات حضرت غلام فرید کے کلام میں بھی نظر آتی ہیں۔ خواجہ غلام فرید کی شاعری کا سماجی اور لسانیاتی مطالعہ بھی اسی نہج اور اسی دائرے یعنی Pesspective کے اندر کیا جانا چاہیے۔

پر حقیقت وی پوری طرح واضح ہے ۔ خواجہ غلام فرید انتہائی توانا لہجے دے شاعر ہن۔ اعلیٰ تے ارفع زبان تے بیان دا حال تے ہر معنی دا مفہوم ادا کرݨ تے قادر ہن۔ فنی تے فکری حوالے نال جیڑھا انہاں دا معیار ہے او بہوں اعلیٰ ہے۔ انہاں دا مطالعہ وسیع تے نظر بہوں گہری ہے تے ہیں کمال پاروں انہاں ہزاراں سال پراݨی تہذیب کوں وَل زندہ کر ڈکھائے۔ زندگی دیاں حقیقتاں کوں جیویں خواجہ غلام فرید بیان کیتے ایندی مثال سرائیکی ادب وچ بہوں گھٹ مِلسی تے اے وی حقیقت ہے جو ہر وڈا شاعر اپڑے توں پہلے دے وڈے تے عظیم شاعراں توں بہوں کجھ سکھدے۔ ایندے تے انہاں دا اثر تھیندے۔ فرید تے سچل دا اثر ہے تے سچل نے شاہ لطیف توں بہوں کجھ حاصل کیتا ۔ شفقت تنویر مرزا لکھدن:

[پنجابی شعرا سے سچل کا دورا اشتراک ان لوک داستانوں کے ذریعے جو سندھ اور پنجاب یا سندھی اور پنجابی میں بیک وقت مقبول ہیں اور جن پر شاہ لطیف بھٹائی نے بھی طبع آزمائی کی ہے اور سچل نے بھی۔ ان میں سسی پنوں ، ہیر رانجھا، ڈھولا یا ڈھول بادشاہ اور سوہنی مہینوال شامل ہیں۔]

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

خواجہ غلام فرید فن دے لحاظ مختلف شاعر ہن۔ ڈوہاں دا دور مختلف ہے تے انہاں دی زبان ، تہذیب تے ثقافت وچ زیادہ فرق نی۔ موضوع دے اعتبار نال تصوف، انسان دوستی، علمی تے عملی پہلو کلام وچ حال دا غلبہ شاعرانہ حیثیت، مجاز دے پہلو ملدے جلدے ہن۔

سچل سرمست منصور حلاج تے عطار دی طرح حال وچ مست رہندے ہن۔ فرید حال دے غلبے وچ تھل دیاں سرحداں کوں نی چھوڑیندے۔ سچل ایں قسم دے جذبے کوں نی قبول کریندا۔ ابلاغ دے معاملے وچ سچل بلھے شاہ تے شاہ حسین نال مشابہت رکھدن۔ سچل دی زبان تے سندھ زبان دا اثر ہے۔ خواجہ فرید دی زبان خالص سرائیکی ہے ۔ ایں واسطے فرید دا بیان تے معنویت پہوں اثر رکھدے۔

سچل دے بیان شدت تے جوش زبان زیادہ ہے۔ سچل تے فرید ملاں دے وعظ سروکار نی رکھدے۔ ابن العربی باندیدبسطامی تے حسین بن منصور حلاج کوں اپنڑا مرشد تسلیم کریندن۔ خواجہ فرید دے مرشد انہاں دے وڈے بھرا غلام فخر الدین خواجہ فخر جہان ہن تے سچل سرمست دے مرشد انہاں چاچا حضرت عبدالحق ہن۔ ڈوہاں دے کلام وچ قرآنی آیات ، احادیث نبوی تے بزرگاں دے قول پیش کیتے گئین۔

خواجہ فرید دے کلام وچ وہندے دریا آلانداز ہے۔ سچل دی شاعری وچ پہاڑی نہراں ، ندیاں آلا شور ہے، ڈوہاں دا محبوب موضوع حُسن تے عشق ہے۔

ڈوہاں لوک داستاناں دے استعمال نال اپنڑی شاعری کوں پُر اثر بنڑائے ۔ خواجہ فرید محبوب دے حسن کوں پہوں موثر انداز نال پیش کیتے۔ سچل محبوب دی خبر کوں ہی کافی تے سب کجھ سمجھدن۔ ڈوہاں شاعراں دا کمال اِتھ واضح نظردے جیرھے ویلے او کہیں کیفیت کوں پوری گہرائی نال محسوس کر کے جیندے تے احساس نال اینکوں لفظی جامہ پویندن۔ ڈاکٹر الیاس عشق لکھدن:

[العرض یہ کہ خواجہ صاحب نے اپنے ایک بزرگ پیش رو اور عظیم بزرگ شاعر ہونے کی وجہ سچل سرمست سے کافی استفادہ کیا اور سچل کے اتباع کے واضح ثبوت بھی ان کے کلام میں ملتے ہیں لیکن خواجہ صاحب اپنی جگہ خود ایک عظیم شاعر ہیں۔]

سچل تے فرید اپنڑے کلام دے معیار دے حوالے نال بین الاقوامی سطح دے شاعر تسلیم تھیندن۔ انہاں دے فن تے عظمت دی وجہ توں انہاں کوں کہیں ہک خطے تک نی محدود کیتا ونج سگدا۔

مختصر طور تے خواجہ غلام فرید نے بھلے جو سچل سئیں کنوں استفادہ کیتے پر معیار دے حوالے نال انہاں کوں جادو بیانی تے آتش زبان دے اوصاف پاروں سچل سئیں تے فوقیت حاصل ہے۔ خواجہ فرید دے کلام وچ توانائی بلند حوصلگی پہوں

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

زیادہ ہے۔ جوش ہوں زیادہ ہے ، قوت ہوں ہے۔ ایندے علاوہ خواجہ فرید دا انداز بیان تے بلند آہنگی انہاں کوں ہوں منفرد تے ممتاز کر ڈیندی ہے۔

خواجہ فرید دا دلبرانہ پیرایہ تے مقصد پسندی تے افادیت دی شاعری ہوں اثر پیدا کر ڈیندی ہے۔ انہاں دے کلام وچ طاقت توانائی دے نال دلکشی تے معنویت سچل کنوں زیادہ ہے۔ خواجہ غلام فرید اپݨی ساری فنی صلاحیت کوں اجتماعی مقاصد دے فروغ واسطے پیش کرݨ وچ پوری طرح کامیاب ہن۔ انہاں دی پرواز ہوں بلند ہے جیندی کوئی حد ہی نی نظردی۔ انہاں دی اجتماعی معنویت انہاں دی شاعری کوں نویں رنگ لیندی ہے۔ انہاں متصوفانہ تے مجازی خیالات ڈوہاں نال سماج دی قوت عمل کوں ہوں تیز کر ڈتے۔ انہاں دی شاعری وچ انہاں دا ذوق ، فن ، فکر تے خون جگر وی سرایت کر گئے۔ ایں واسطے انہاں دا فن پارہ اعلیٰ تے معیاری ہے۔اے اعلیٰ روحانی تے معیاری فکری تخلیق قاری کوں دستیاب تھئی ہے۔

انہاں دا ذہن ترقی پسند ہے ۔ ایں واسطے انہاں اپݨے نویں انداز نال سرائیکی شاعری کوں معنی خیز بݨا ڈتے۔ جیویں ایران وچ حافظ جیہاں اسلوب ڈوجھا کہیں دے حصے وچ نی آیا۔ ایوب ، شیکسپیئر، غالب، میر، جیہاں اسلوب وی کہیں دے حصے وچ نی آیا۔

ایویں فرید دا اسلوب وی جداگانہ انداز رکھدے۔ ہیں پاروں انہاں کوں بلند آہنگی جیرھی قدرت دی طرفوں عطا تھئی ہے جو مقصدیت دی اندرونی معنوی لہر نال ہم آہنگ ہے۔ خواجہ فرید ماہر عروض ہن۔ انہاں اوان تے قوافی دا خیال رکھے تے سچل بعض انہاں دا خیال نی رکھدے۔ ایویں فرید دے کلام دی ہیئت زیادہ جاذب نظر ہے۔ اے حسن ادا دے تقاضے احسن طریقے نال پورے کریندی ہے۔ فرید نے پیرایہ بیان نے جیرھی شعوری طور رنگینی پیدا کیتی ہے او ہوں اعلیٰ ہے۔ایویں انہاں دی زبان تے قدرت حاصل ہے۔ او قابل تعجب ہے سچل سرمست بنیادی طو تےسندھی زبان دے شاعر ہن۔ ایں واسطے فرید دا زبان دے مقابلے اگاں نکل ونجݨا حیرت نی ۔ ایویں استعارے دا استعمال سچل کول ہوں پُر کشش تے زور تے طاقت آلا ہے۔

خواجہ فرید اپݨی اندرونی زندگی دی داستان بیان کریندن تے پُر کیف تے زندہ جذبات لفظاں دا جامہ پواوݨ وچ سچل کنں منفرد ہن۔ لفظاں دی ترتیب حسن ادا ذہنی تلازمے، رنگینی تے ایندا مجموعی اثر وی فرید کول زیادہ محسور کن ہے۔ فرید دا کلام اندرونی تخلیقی تجربے وچ شروع کنوں بھرپور پختگی رکھدے تے حسن ادا تے بلاغت دا انداز جیڑھا شروع وچ ہے او آخر تک قائم ہے۔ انداز بیان تے پختگی دے اعتبار نال سرائیکی دی اعلیٰ ترین تخلیقات وچ شمار تھیندے ۔ انہاݨں جذبے دیاں موجاں تے لہراں دا اُبھارتے جوش لکائے نی لُکدا۔ انہاں دی کافی رنگینی تے تاثر نال پُر تھی قاری دا دل لُبھیندی ہے فن پر چیندی ہے۔

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

خواجہ غلام فرید دے شاعری معیار دے حوالے نال آفافی ہے۔ انہاں دے کلام وچ اشاریت، رمزیت، غنایت تے لطافت اینکوں ہر دور شاعری بنڑا ڈیندی ہے۔

خواجہ فرید دا کلام زبان بیان، معنویت، اسلوب ، ہیئت، پیکر تراشی، مجاز دے استعمال ، لہجے دی کاٹ تے زبان دے معاشرتی اطلاق دے اعتبار نال سچل سرمست کنون زیادہ پندھ کر گئی ہے۔

سچل سرمست ، سلطان باہو، مولوی لطف علی، علی حیدر ملتانی جئیں شاعراں دا مطالعہ کیتا۔پر خواجہ فرید واواسطے خود سچل ، باہو، چراغ اعوان، مولوی لطف علی، علی حیدر ملتانی، حافظ جمال اللہ ملتانی دے فن فکر دا تجربہ موجود ہئی۔

خواجہ غلام فرید انہاں شاعراں کنوں فائدہ حاصل کر کے بہوں اگاں نکل گئے تے سچل سرمست جئیں Master نے خواجہ فرید جئیں Grand Masterکوں بنیاد رکھڑ وچ مدد ڈتی ہے۔خواجہ غلام فرید نے معیار دا جیڑھا کوہ ہمالیہ کھڑا کر ڈتے اونکوں اجوکے ویلے دا شاعر تے نقاد ڈوہیں تسلیم کریندن تے خراج عقیدت پیش کریندن۔

خواجہ غلام فرید صدیاں دے شاعر ہن۔ آپ ماضی دا تسلسل حال دے ترجمان تے مستقبل دے رہبر شاعر ہن۔ انہاں دی شاعری اپنڑی معنوی تہہ داری پاروں ہر طبقے دے مزاج تے لوڑ مطابق ہے تے ایں لافانی شاعری وچوں طالب گوہر مطلوب تے مقصود کڈھ آئین تے ہمیشاں کڈھ آندے رہسن۔

حوالہ جات

1۔منیبہ زہرا نقوی، ظفر اقبال کی شاعری میں لسانی تجربات کا تحقیقی مطالعہ،بیان تحصیل، ص: ٤٣

2۔ افتخار جالب ،نئی شاعری ، نئی مطبوعات ، لاہور ، ١٩٦٦ئ،ص: ٤٧

3۔ عابد علی عابد ، سید ،البیان ، ناصر شہزاد پرنٹرز لاہور ، ٢٠٢٤ئ،ص: ٧٧

4۔ سچل سرمست ، سرائیکی دیوان سچل سرمست صدیق طاہر ، (مدون) ص: ٩٢

5۔ ''ساگی '' ،ص:٩٨

6۔ ''ساگی '' ،ص:٩٨

7۔ عابد علی عابد ،سید ، اسلوب ،ص: ٩٢

8۔ سچل سرمست ، سرائیکی دیوان ،سچل سرمست صدیق طاہر ،مدون ،ص: ١٨٠

9۔ عابد علی عابد ،سید ، اسلوب ، ص: ١٣٠

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

10۔ اسلم رسولپوری ،منتخب سرائیکی کلام سچل سرمست ،بزم ثقافت ملتان ،۱۹۷۷ئ،ص:۳۲

11۔ عابد علی عابد ،سید ، اسلوب ،ص: ۱٤۰

12۔ سچل سرمست ،سرائیکی دیوان ، سچل سرمست ، صدیق طاہر ، مدون ،ص: ٤۸

13۔ ''ساگی '' ،ص:٦٤

14۔ سچل سرمست ، سرائیکی دیوان سچل سرمست ، صدیق طاہر ،مدون ، ص: ۲۳٦

15۔ عابد علی عابد ، سید ، اسلوب ،ص: ۱۷۷

16۔ سچل سرمست ، سرائیکی دیوان سچل سرمست ، صدیق طاہر ، مدون ،ص: ۲٤۲

17۔ عابد علی عابد ،سید ، اسلوب ، ص: ۱۸۲

18۔ خواجہ فرید ، دیوان خواجہ فرید ،خواجہ طاہر ، محمود کوریجہ ، (مدون) الفصیل ،لاہور ، ۲۰۲۲ئ،ص: ۹۸

19۔ مہر عبدالحق ، ڈاکٹر ، پیام فرید ، نیو اسلامی آرٹ پریس ، لاہور ، ۲۰۰٦ئ،ص: ۱۰۰

20۔ ''ساگی '' ،ص:۹۸

21۔ مہر عبدالحق ، ڈاکٹر ، پیام فرید ،بیان تھیل ، ص: ۲۰۳

22۔ ''ساگی '' ،ص:۲۰۸

23۔ ''ساگی '' ،ص:٦٥۰

24۔ شفقت تنویر مرزا ، سچل سرمست ، بیان تھیل ، ص:٥٦

25۔ جاوید چانڈیو ، ارمغان خواجہ فرید ، بزم ثقافت ، ملتان ،۲۰۰۱ئ،ص: ۱۸۱